

ROLUL DIPLOMAȚIEI CULTURALE ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE. STUDIU DE CAZ PORTUGALIA

Mădălina MAZĂRE*

*The role of cultural diplomacy in international relations.
Study case - Portugal*

Abstract: The present paper aims to briefly present the main elements of cultural diplomacy and their role in international relations, analysing the case of Portugal. To explain the theoretical aspects of cultural diplomacy, the text is organized into four sub-chapters, respectively What is cultural diplomacy? The objectives of cultural diplomacy, Cultural diplomacy in the EU context, The importance of cultural diplomacy in external relations. This first chapter aims to highlight the effects of cultural diplomacy on society and to outline the importance of its use in the current context. To describe cultural diplomacy in Portugal, the text is organized into three sub-chapters, namely the Evolution of Cultural Diplomacy in Portuguese Space, Coordinating Institutions and Organizations, Main Elements of Cultural Diplomacy in Portugal. This case study has the role of analysing the elements of cultural diplomacy in Portugal and at the same time to observe its effects over the years on the country's development on several levels.

Keywords: *international relations, cultural diplomacy, political studies, soft power, international integration and cooperation, intercultural dialogue*

I. Diplomația culturală. Aspecte teoretice

1.1. Ce este diplomația culturală?

Pentru a înțelege conceptul de diplomație culturală se va efectua o explicație individuală a cuvintelor componente. Dicționarul Explicativ al Limbii Române oferă următoarele explicații cuvintelor “diplomație”, respectiv “cultură”:

- diplomația reprezintă o activitate desfășurată de un stat prin reprezentanții săi peste graniță pentru a asigura legături reciproce cu celelalte state și a realiza obiectivele politicii sale externe și ansamblu de metode și de procedee folosite în domeniul relațiilor internaționale dintre state.

* Universitatea "Titu Maiorescu", 22 Strada Dâmbovicului Tineretului, București, 040441 (madalinamazare@gmail.com).

- cultura reprezintă totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire și a instituțiilor necesare pentru comunicarea acestor valori și ansamblu de activități și modele de comportament proprii unui grup social dat, transmisibile prin educație.

În lucrarea “The new public diplomacy. Soft power in international relations”, Melissen J. definește diplomația culturală ca fiind un schimb de idei, informații, artă și alte aspecte culturale între națiuni și populația lor, pentru a promova înțelegerea mutuală; reprezintă o componentă importantă a diplomației publice, care cuprinde practic tot ceea ce o țară face pentru a se explica lumii întregi. Diplomația culturală se referă la rolul pe care îl au factorii culturali în relațiile internaționale și include arta, expozițiile culturale, programele educaționale, mobilitățile, literatura, televiziunea, programele culturale și altele.

1.2. Obiectivele diplomației culturale

„Obiectivul principal al diplomației culturale este de a influența pozitiv opinia publică și elitele de opinie dintr-un stat străin.”¹ Consiliul Științific Olandez pentru Politica Guvernamentală (Netherlands Scientific Council for Government Policy, 1987) definește, în lucrarea numită *Cultură și diplomație* trei obiective fundamentale ale diplomației culturale care poți fi adoptate de fiecare stat: promovarea înțelegerii mutuale, dezvoltarea prestigiului unei țări și protejarea identității culturale. Aceste obiective se pot obține prin intermediul a diferite instrumente, cum ar fi: programe de schimburi culturale, mobilități, burse de studiu, vizite culturale, promovarea evenimentelor culturale internaționale, promovarea limbii, conferințe și publicații internaționale.

1.3. Diplomația culturală în contextul UE

Cultura poate fi un factor cheie pentru parteneriatele internaționale. Comisia Europeană și Înalțul Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate au prezentat *Strategia pentru relațiile culturale internaționale* prin care doresc să promoveze cooperarea în domeniul cultural între țările partenere și Uniunea Europeană, punându-se accentul pe ordine globală bazată pe pace, pe statul de drept, pe libertatea de exprimare, pe înțelegerea reciprocă și pe respectarea valorilor fundamentale.

„Cultura trebuie să facă parte integrantă din politica noastră externă. Cultura este un instrument puternic pentru a crea punți de legătură între

¹ Saddiki, Said, El papel de la diplomacia cultural en las relaciones internacionales, Revista Cidob d’Afers, Internacionals 88, p 110, accesat la 13.09.2018, disponibil la www.cidob.org

oameni, în special între tineri, și pentru a consolida înțelegerea reciprocă. În același timp, ea poate fi un motor al dezvoltării economice și sociale. În fața unor provocări comune, cultura ne poate reuni pe toți – fie că suntem cetățeni ai Europei, ai Africii, ai Orientului Mijlociu sau ai Asiei – în lupta împotriva radicalizării și în construirea unei alianțe a civilizațiilor împotriva celor care încearcă să creeze disensiuni. Iată de ce diplomația culturală trebuie să se afle în centrul relațiilor noastre cu lumea de astăzi.”² a declarat Federica Mogherini, Înaltul Reprezentant și vicepreședintele Uniunii.

Este afirmat faptul că diplomația culturală poate aduce importante beneficii UE și statelor care îi acorda importanță deosebită. Dezvoltarea durabilă este susținută de cetățenia globală, diversitatea culturală și dialogul intercultural. Prevenirea conflictelor poate fi realizată prin intermediul dialogului intercultural, iar integrarea refugiaților, combaterea evenimentelor violente și protecția patrimoniului mondial pot fi soluționate prin intermediul culturii. Diplomația culturală și practicarea sa diferă de la un stat la altul, fiind influențată de “stilul și tradițiile diplomatice ca și de locul pe care cultura în sine îl reprezintă în politica unei țări.”³ În majoritatea țărilor membre ale Uniunii Europene, diplomația culturală guvernamentală este asigurată de Ministerul Culturii și Ministerul de Externe, de exemplu Institutul Cultural Francez, Consiliul Britanic, Institutul Goethe, Institutul Cultural Român. DG EAC – Directoratul General pentru Educație și Cultură este ramura executivă a Uniunii Europene responsabilă pentru politica în educație, cultură, tineret, limbi și sport, sprijinindu-le prin diferite proiecte și programe, considerabile fiind Europa Creativă și Erasmus+. DG EAC coordonează Programul Europa Creativă, care finanțează sute de programe ce sprijină artiștii, actorii, muzicienii și alții. Scopul activităților culturale este „de a promova diversitatea culturală și dialogul intercultural, cultura ca și catalizator pentru creativitate și cultura europeană ca parte vitală a relațiilor externe.”⁴

1.4. Importanța diplomației culturale în relațiile externe

J. Nye, autorul termenului “soft power”, consideră diplomația culturală ca fiind cel mai bun exemplu de “soft power” (putere delicată), oferind posibilitatea de comunicare prin intermediul valorilor și ideilor unei culturii, fiind în contrast cu “hard power”(putere fermă), care utilizează instrumente militare.”Chiar dacă importanți experți ca Walter Laqueur,

² Comisia Europeană, “O nouă strategie pentru a pune cultura în centrul relațiilor internaționale ale UE”, Comunicat de presă, Bruxelles, 8 iunie 2016

³ Jora, Lucian, Diplomația culturală a Uniunii Europene. Aspecte funcționale ale serviciului European de acțiune externă, Revista Științe Politice și Relații Internaționale, IX, 2, București, 2012, p 41

⁴ www.ec.europa.eu, accesat pe 13.09.2018

George Kennan și Thomas Pickering au discutat despre importanța diplomației culturale, în contextul actual al securității unui stat, diplomația culturală este ușor uitată deoarece este considerată prea delicată și periferică problemelor reale de securitate.”⁵

Diplomația culturală este un instrument important pentru relațiile externe, însă datorită faptului că nu produce rezultate imediate a fost “acuzată de ineficiență și risipă de fonduri, cu precădere în perioadele de declin economic. Aceasta poate fi evaluată doar în timp, pe parcursul procesului intervenind diferiți factori externi care îi pot influența cursul stabilit.”⁶ “Diversitatea culturală la scară globală are reale avantaje economice și neeconomice, un aspect fiind faptul că încurajează inovația.”⁷ Noile tehnologii de comunicație grăbesc procesul de globalizare și afectează diferențele culturale dintre țări. Acest efect a avut impact asupra unor țări care sunt îngrijorate de faptul că se asistă la o cultură prea globală, în sensul că se omogenizează pe zi ce trece. În Europa, diversitatea culturală este reflectată prin intermediul limbii, literaturii, artelor, arhitecturii. Limba, în mod special, este o expresie naturală și directă a fiecărei culturi.

II. Studiu de caz Portugalia

2.1. Evoluția diplomației culturale în spațiul portughez

Asemenea marilor puteri vestice și Portugalia dispune de așa numita “soft power”, prezentă nu numai în țările vorbitoare de limba portugheză, respectiv comunitatea lusofonă, ci în întreaga lume. Prezența culturii și limbii portugheze în afara granițelor a devenit evidentă începând cu secolul XV, cu începutul descoperirilor. Prima încercare de promovare a culturii în străinătate a început în anul 1415, în Maroc. De-a lungul timpului limba portugheză a devenit un instrument de comerț și comunicare internațională, în timpul colonizărilor din Asia, Africa și America. Diplomația culturală a fost practică de-a lungul secolelor de vânzători, artiști, turiști, exploratori, practic orice persoană care și-a promovat propria cultură într-un loc străin.

O îmbunătățire a modului în care țara vede diplomația culturală și publică s-a produs după sfârșirea perioadei de totalitarism sub regimul lui Antonio de Oliveira Salazar, după 1974 și mai ales odată cu intrarea în

⁵ Melissen, Jan, “The new public diplomacy. Soft power in international relations.”, Palgrave Macmillan, New York, 2005, p 163

⁶ Jora, Lucian, “Diplomația culturală a Uniunii Europene. Aspecte funcționale ale serviciului European de acțiune externă”, Revista Științe Politice și Relații Internaționale, IX, 2, București, 2012, p 42

⁷ Feigenbaum, Harvey B., “Globalization and cultural diplomacy”, The George Washington University, Center for arts and culture, Washington, 2001, p 37

Comunitatea Economică Europeană în anul 1986. De când s-a înființat Ministerul Culturii în anul 1995, au fost menținute prioritare câteva politici culturale, printre care și protejarea patrimoniului național. Începând cu anul 2009, s-au axat și pe alte elemente, cum ar fi limba portugheză, industriile culturale și creative, promovarea internațională a artiștilor portughezi și instituțiilor culturale. Totodată se poate aminti și faptul că politica culturală a fost restricționată de bugetul limitat determinat de criza financiară globală.

În anii '90 Portugalia a început să desfășoare proiecte relevante pentru a-și construi imaginea de țară în străinătate, de exemplu Europalia în 1991, Lisabona Capitală Europeană a Culturii în 1994, prezența la World Exhibition Expo în 1998, Porto Capitală Europeană a Culturii în 2001, Campionatul European de fotbal în 2004, etc.

2.2. *Instituții și organizații coordonatoare*

Politica culturală în Portugalia este remisă de Ministerul culturii, fiind bazată în principal pe modelul centralizat. Acesta definește cultura ca fiind un element indispensabil în dezvoltarea capacităților intelectuale și calității vieții, instrument cheie pentru o înțelegere critică a lumii reale. Alături de serviciile periferice administrate direct de către stat, există și cinci Departamente Regionale de Cultură (Nord, Centru, Lisabona, Alentejo și Algarve). Institutul Camões, înființat oficial în anul 1992, joacă un rol cheie în diplomația culturală a Portugaliei. Această instituție publică, independentă din punct de vedere administrativ și financiar, operează în domeniul culturii și învățământului. Misiunea sa este de a implementa politici de promovare a culturii și limbii portugheze în străinătate. Coordonează inițiativele culturale ale ambasadelor și consulatelor portugheze prin intermediul unui plan anual de activități. În contextul european Institutul Camões este membru EUNIC – Uniunii Europene a Institutelor Naționale pentru Cultură (European Union National Institutes for Culture) și EFNIL – Federației Europene a Instituțiilor Naționale de Limbă (European Federation of National Institutions for Language). “Principalul obiectiv al acestor instituții este de a dezvolta identitatea europeană, element strâns conectat cu diversitatea culturală și lingvistică și bazat pe principiul unitate în diversitate.”⁸

Rețeaua WHPO - World Heritage of Portuguese Origin – a fost înființată în octombrie 2010 și este o rețea mondială de cooperare a țărilor care au influențe portugheze în moștenirea culturală. Există 25 de membri de pe 4 continente, Europa, Africa, Asia și America de Sud. Proiectul include Universitatea din Coimbra, Comitetul National UNESCO,

⁸Teles, Ana Filipa, Portugal and Cultural Diplomacy, accesat pe 13.09.2018, disponibil la www.culturaldiplomacy.org

IGESPAR (*Instituto de Gestão do Património Arquitectónico e Arqueológico*) și ICOMOS Portugal (the Portuguese National Committee of the International Council on Monuments and Sites).

2.3. *Principalele elemente ale diplomației culturale în Portugalia*

Limba portugheză - cooperarea culturală internațională s-a axat pe promovarea limbii portugheze și culturii. De aici, cooperarea dezvoltată cu țările care au ca limbă oficială portugheza, Comunitatea Țărilor vorbitoare de Limba Portugheză. CPLP este o organizație internațională care are scopul de a promova dezvoltarea socială și economică pentru persoanele vorbitoare de limba portugheză, având lusofonia ca punct comun. Portugheza este limba oficială în Portugalia și este vorbită de aproximativ 240 milioane de persoane în toată lumea, „fiind a cincea limbă cea mai vorbită.”⁹

Expoziții, târguri și festivaluri - cooperarea culturală internațională include de asemenea expozițiile lucrărilor de artă înalte țări (participarea la festivaluri și târguri internaționale), cât și evenimentele principale organizate în Portugalia, de exemplu Guimãraes – Capitala Europeană a Culturii în anul 2012.

Educație - programele interculturale de educație sunt promovate în Portugalia pentru a informa studenții cu privire la importanța altor culturi și pentru a promova dialogul intercultural. În anii '90, guvernul portughez a înființat școli în străinătate, acolo unde numărul emigranților era mai mare pentru a răspunde la necesitățile populației, pentru a promova prin intermediul acestora cultura portugheză și pentru a atrage elitele din acele țări. Prima școală a fost înființată în Luanda, Angola în anul 1994, apoi în 1998 a fost înființată școala portugheză din Macau, 1999 școala din Mozambique, 2002 școala din Dili, Timorul de est, etc.

Mass-media - cultura portugheză este, de asemenea, promovată prin intermediul televiziunii, de exemplu: RTP International (RTP-I 1992), RTP Africa (RTP-A 1998). “Un punct slab este faptul că informațiile ajung mai greu la audiența nevorbitoare de limba portugheză, deoarece programele emise sunt doar în această limbă.”¹⁰ Noile tehnologii s-au făcut remarcate și în cadrul culturii și artei, oferind suport pentru implementarea a numeroase proiecte în spațiul virtual, de exemplu www.culturaonline.pt, site promovat de Ministerul Culturii, care permite accesul la arta și literatura portugheză.

Constituția țării are un întreg capitol destinat drepturilor și îndatoririlor culturale (Articolul 73-79). Articolul 78 spune că toată lumea

⁹ www.bucareste.embaixadaportugal.mne.pt, accesat pe 13.09.2018

¹⁰ Teles, Ana Filipa, Portugal and Cultural Diplomacy, accesat pe 13.09.2018, disponibil la www.culturaldiplomacy.org

are dreptul de a se bucura de cultură și creație și îndatorirea de a conserva, apăra și îmbunătăți patrimoniul cultural.

Concluzie

După trecerea în revistă ale principalelor aspecte relaționate cu diplomația culturală și după analiza cazului Portugaliei se poate afirma faptul că pentru a avea rezultate cât mai bune în acest domeniu este necesară alocarea suficientă de fonduri astfel încât să se poată atinge obiectivele vizate. Portugalia utilizează diplomația culturală pentru a-și contura o imagine favorabilă în afara țării, utilizând aspecte de bază a culturii statului. Astfel, prin intermediul imaginii create și relațiilor diplomatice stabilite cu diferite state, pot apărea noi parteneriate care să influențeze pozitiv, pe lungă durată, dezvoltarea statului din punct de vedere social, economic, politic.

Deși diplomația culturală nu produce rezultate imediate, utilizarea corectă a acesteia se poate transforma într-una dintre cele mai importante "arme", mai ales în contextul actual poate produce reale îmbunătățiri în relațiile dintre state și populațiile aferente. După cum am punctat în capitolul *Diplomația culturală. Aspecte teoretice*, diplomația culturală constă în împărtășirea propriilor modalități de expresie culturală. Dacă fiecare individ înțelege cultura și tradițiile celorlalte țări, atunci situația de ansamblu va fi una guvernată de toleranță și respect.

Bibliografie

- Academia Română, Dicționarul Explicativ al Limbii Române, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2012
- Comisia Europeană, O nouă strategie pentru a pune cultura în centrul relațiilor internaționale ale UE, Comunicat de presă, Bruxelles, 8 iunie 2016
- Feigenbaum, Harvey B., Globalization and cultural diplomacy, The George Washington University, Center for arts and culture, Washington, 2001
- Jora, Lucian, Diplomația culturală a Uniunii Europene. Aspecte funcționale ale serviciului European de acțiune externă, Revista Științe Politice și Relații Internaționale, IX, 2, București, 2012)
- Melissen, Jan, The new public diplomacy. Soft power in international relations, Palgrave Macmillan, New York, 2005
- Nye J., The Paradox of American Power, Oxford University Press, Oxford, 2002

Nye, Joseph. *Soft Power - The Means to Success in World Politics*. Public Affairs, New York 2004

Saddiki, Said, El papel de la diplomacia cultural en las relaciones internacionales, Revista Cidob d'Afers, Internacionals 88, disponibil la www.cidob.org

www.bucareste.embaixadaportugal.mne.pt

Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe, 13th edition, 2012, accesat pe 13.09.2018, disponibil la www.culturalpolicies.net

www.culturaonline.pt

www.ec.europa.eu

www.instituto-camoes.pt

www.portaldacultura.gov.pt,

Teles, Ana Filipa, Portugal and Cultural Diplomacy, disponibil la www.culturaldiplomacy.org